

Kilka uwag o Karaimach w Warszawie (do 1940 roku)

JAN TYSZKIEWICZ

 [0000-0003-0757-5758](https://orcid.org/0000-0003-0757-5758)

Uniwersytet Warszawski

A Few Remarks on the Karaims in Warsaw (Until 1940)

SUMMARY: At the end of the 19th century, several Karaite families lived in Warsaw. In 1890, land was purchased for a Karaite cemetery in Wola. Karaite merchants trading in tobacco were connected by business and social ties with Russian merchants. After 1905, Karaites came to Warsaw to study. In 1937, seven Karaites were registered in Warsaw: J. Jutkiewicz, E. and M. Kobecki, Sz. and J. Pilecki, A. Zajączkowski, and J. Sulimowicz and E. Nowicki. Prof. A. Zajączkowski (from 1934) taught Turkology (seminars, exercises, lectures) at the University of Warsaw and at the Oriental Institute. Among the founders of the Institute was (from 1925) Emil Kobecki (in Warsaw: 1921–1945). The documents in the Central Archives of Historical Records (AGAD) were used by hakhan Seraya Shapshal (1935–1938).

KEYWORDS: Karaims, Warsaw, Karaim cemetery, 1890, tobacco trade, Ananiasz Zajączkowski, University of Warsaw, Eastern Institute, Emil Kobecki.

Temat Karaimów przebywających w Warszawie był już kilkakrotnie podejmowany. Najpełniejszy jego obraz przedstawił Adam Dubiński¹. Bez nowych szczegółowych badań trudno go uzupełnić. Dlatego dokonujemy przypomnienia poprzednich ustaleń, uzupełniając informacje o pobycie Karaimów w Warszawie międzywojennej.

Zarys wydarzeń można przedstawić na szerszym tle historycznym. Otóż po pokonaniu zakonu krzyżackiego w 1521 roku przez króla Zygmunta Starego Pomorze wraz z Gdańskiem zostało przyłączone do Polski. Były mistrz zakonu, książę Albrecht, złożył hołd królowi polskiemu w Krakowie (1525). W rok później w Warszawie zmarł ostatni przedstawiciel dynastii Piastów. Całe terytorium Mazowsza wraz z Warszawą znalazło się wtedy w granicach Królestwa Polskiego pod berłem króla Zygmunta Starego. Warszawa była wówczas położona na skrzyżowaniu szlaków handlowych, międzynarodowych dróg z zachodu do Brześcia i Mińska Litewskiego oraz odwrotnie – z Moskwy, przez Smoleńsk, do Mińska, Brześcia lub Wilna. Droga z północy na południe biegła z Gdańska do Warszawy i dalej do Krakowa². Kraków zaś był tradycyjnie powiązany handlowo z Wrocławiem i Lwowem. Droga wodna, tj. Wisła, łączyła Gdańsk z Warszawą i Krakowem. Odbывał się nią głównie spław masowych towarów, przede wszystkim drewna, zboża i soli.

Do handlu międzynarodowego, którego szlaki przebiegały przez Polskę, włączyli się w XIV wieku Ormianie (Lwów). Pierwsze rodziny Ormian zamieszkały w Warszawie w połowie XVI wieku. Z Kowna przez Warszawę na zachód jechali tatarscy przewoźnicy z Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI i XVII wieku. Żadna rodzina tatarska w Warszawie nie zamieszkała. W XVIII wieku w Warszawie mieszkało kilka zamożnych rodzin ormiańskich zajmujących się handlem towarami wschodnimi (sprowadzanymi z Turcji przez Lwów) lub produkowanymi w manufakturach pod Warszawą – tkaninami i ozdobnymi pasami typu tureckiego. W XIX wieku w Warszawie przebywało już kilkadziesiąt rodzin ormiańskich, związanych

-
- 1 A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz w Warszawie*, w: *Karaimi*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2012.
 - 2 A. Wawrzyńczyk, *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosją w XVI wieku*, Warszawa 1956 (mapa).

głównie z handlem międzynarodowym i produkcją tkanin typu orientalnego. Jeden z Ormian ukraińskich w dobie powstania kościuszkowskiego prowadził w Warszawie intratny handel owocami cytrusowymi, głównie pomarańczami, sprowadzanymi z Włoch przez Krym i Lwów³.

Karaimi zamieszkiwali w Trokach od XIII wieku, zapewne sprowadzeni przez księcia Kiejstuta. Za rządów księcia Witolda Kiejstutowicza, od przełomu XIV i XV wieku, tworzyli silną gminę w Nowych Trokach. Prowadzili handel z Krymem przez Łuck i Kijów. Unikali rywalizacji z kupcami żydowskimi z Brześcia nad Bugiem⁴. W drugiej połowie XIX wieku wraz z wojskiem i urzędnikami rosyjskimi przybyli do Warszawy różni obywatele rosyjscy, m.in. grupa przedsiębiorczych kupców tatarskich z Kazania i innych miast Rosji południowej. Przed wybuchem I wojny światowej (1914) grupa Tatarów kazańskich liczyła ok. 30 rodzin⁵.

W drugiej połowie XIX wieku wraz z administracją rosyjską przyjechali do Warszawy także nieliczni Karaimi z południowych miast rosyjskich, wywodzący się z Krymu. Była to trzecia fala ludności orientalnej, która dotarła do Warszawy. Ludności żydowskiej nie włączamy tutaj do rozważań, ponieważ podlegała ona zakazowi osiedlania się w Warszawie; od XIV do XV wieku mieszkała w innych miastach Mazowsza. Duża fala ludności żydowskiej przybyła do Warszawy w drugiej połowie XIX wieku w wyniku nakazów opuszczenia centralnych guberni Cesarstwa Rosyjskiego. Wypędzeni z Rosji Żydzi mieli mieszkać w zachodnich guberniach, tzn. na terenie byłej Rzeczypospolitej. Zwano ich „Litwakami”.

Trzeba przyjąć, że poszczególne rodziny czy osoby z grupy Karaimów – trockich, łuckich czy halickich – mogły przybyć do Warszawy w połowie XIX wieku. Ustalenia szczegółowe na ten temat można znaleźć w opracowaniu Dubińskiego⁶. Dane dotyczące zakupu gruntu pod cmentarz karaimski

3 Por. E. Tryjarski, *Ormianie w Warszawie. Materiały do dziejów*, Kraków 2001.

4 J. Tyszkiewicz, *Karaimi litewscy w czasach Witolda i sprawa przywileju datowanego rokiem 1388*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1977, t. 36.

5 A. Kołodziejczyk, *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i islamu w Polsce w XVII–XX w. W 600-lecie osadnictwa tatarskiego na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Siedlce 1997.

6 A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz...*

w Warszawie, na Woli, zawarte są w hipotece ziemskiej (t. 14, obejmujący ziemie dawnych wsi: Wielkiej Woli i Czystych). Jest ona przechowywana w archiwum w Wilnie. Umieszczony w niej zapis pozwala ustalić, kto należał do najstarszej grupy Karaimów. Otóż zakupu gruntu pod cmentarz dokonali 17 października 1890 roku Izaak Salomonowicz Fuki, Józef Josofatowicz Kapłański, Sawielej Josifowicz (ew. Saduk Osipowicz) Kefeli, Izaak Ilicz Kazas, Jakub Salomonowicz Fuki, Samuel Salomonowicz Kogen i Boaz Abrahamowicz Aga⁷.

Samuel Salomonowicz Kogen był zapewne synem Salomona Aronowicza Kogena (1830–1900), ważnego przedsiębiorcy tytoniowego w Kijowie. Zakupu gruntu pod cmentarz, jak przypuszcza Dubiński, Samuel mógł dokonać, mając wsparcie finansowe ojca. Saduk Kefeli zmarł w Warszawie w 1895 roku i spoczął na miejscowym cmentarzu karaimskim. Z ważnych postaci społeczności karaimskiej w ówczesnej Warszawie należy wymienić jeszcze Rafała Abkowicza (1845–1910), lekarza wojskowego. Uzyskał on w 1891 roku tytuł doktora medycyny w Uniwersytecie Warszawskim, a następnie ukończył doktorat w Imperatorskiej Akademii Medyczno-Chirurgicznej. Jeśli chodzi o wymienionych wyżej, Kefeli wywodził się z Teodozji (Kaffy), dużego kupieckiego miasta na Krymie.

Teza Edwarda Strzeleckiego, jakoby ówczesni Karaimi warszawscy utrzymywali bliższe stosunki biznesowe i towarzyskie z kupcami rosyjskimi, jest wysoce prawdopodobna. W Warszawie w początkach XX wieku żyły obok siebie, stosunkowo odrębnie, trzy różne grupy narodowościowo-wyznaniowe. Były to społeczności: katolicko-polska, żydowska wyznania mojżeszowego i prawosławno-rosyjska⁸. Karaimów warszawskich łączyły związki handlowe z grupą rosyjsko-prawosławną, co izolowało ich od społeczności polskiej. O przyjaznych stosunkach między prawosławnymi a Karaimami świadczy dokonanie sprzedaży terenu pod cmentarz karaimski w Warszawie. Zgodę na zakup uzyskano w prawosławnej Parafii pw. Matki Boskiej Włodzimierskiej na Woli. Nasilone po 1863 roku formy rusyfikacji

7 Tamże, s. 149.

8 E. Strzelecki, *Ludność Warszawy na przełomie XIX i XX w. w świetle liczb, w: Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie. Praca zbiorowa*, red. S. Tazbir, Warszawa 1961, s. 213.

odpowiadały za pewne oddzielenie Karaimów od społeczności polskiej, ich związki z Rosjanami były natomiast widoczne⁹.

Jak ustalono, sytuacja ogólna Karaimów oraz ich pozycja w Warszawie zaczęły zmieniać się po latach 1900–1905¹⁰. Radykalna zmiana nastąpiła zaś po zakończeniu I wojny światowej. Skończył się okres pobytu w Warszawie Karaimów z Krymu i dużych miast rosyjskich. Populacja Warszawy od 1864 do 1914 roku wzrosła blisko czterokrotnie (z 200 tysięcy do ok. 800 tysięcy). Ważnym czynnikiem zachęcającym do nauki i studiów w Warszawie było uruchomienie tutaj (po 1905 roku) rozwiniętego szkolnictwa prywatnego z polskim jako językiem wykładowym. Ewakuacja ludności zarządzo-
na w 1914 roku przez władze rosyjskie wpłynęła na opuszczenie Warszawy przez Karaimów urodzonych w Trokach czy Łucku¹¹.

Można szacować, że Karaimów w Warszawie w latach 1921–1939 zamieszkiwało co najwyżej 30–40, ponieważ w spisie powszechnym ludności tego miasta z 1921 roku podano wspólna liczbę 93 osób trzech wyznań: muzułmanów, karaimów i buddystów. W Polsce niepodległej wszystkie gminy karaimskie (bez Poniewieża) znalazły się w jednym państwie. Nastąpił swobodny ruch Karaimów, przybywali oni do stolicy (głównie z Trok i Wilna)¹². Niektórzy Karaimi wybrali Kraków, studiując turkologię (Ananiasz i Włodzimierz Zajączkowski).

W latach 20. sklep tytoniowy na ul. Wierzbowej 5 w Warszawie nadal prowadził Szymon Chorzenko z pomocą subiekta Eugeniusza Nowickiego (z Łucka). W Warszawie mieszkał wówczas także Szymon Pilecki, pracując w administracji PKP. Jego syn Jan Pilecki, urodzony w Warszawie

9 A. Tuszyńska, *Rosjanie w Warszawie*, Paryż 1990, zwłaszcza s. 7–31. Por. M. Zdziechowski, *Wpływy rosyjskie na duszę polską*, Kraków 1920.

10 A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz...*, s. 164.

11 M.E. Zajączkowska-Łopatto, *Działalność zawodowa i społeczna Karaimów trockich w Warszawie w XX w.*, w: *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje. Totoriai ir karaimai*, red. T. Bairašauskaitė, Vilnius 2008 (publikacja trudno dostępna); A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz...*, s. 166–170.

12 *Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1920 roku*, „Statystyka Polski” 1926, t. 14: *Miasto stołeczne Warszawa*, s. VI.

w 1913 roku, ukończył tutaj gimnazjum. Następnie odbył studia z inżynierii radiowej w Paryżu. W latach 1937–1939 pracował w Polskim Radio, włącznie z okresem oblężenia i obrony Warszawy we wrześniu 1939 roku. W latach 1921–1943 mieszkał w Warszawie także Emil Kobecki (1868–1943). Po ukończeniu gimnazjum w Wilnie i Wydziału Matematyki na Uniwersytecie Petersburskim został wysokim urzędnikiem bankowym w Polsce niepodległej. Udzielał się także społecznie. W 1936 roku gmina karaimska w Trokach opracowała listę Karaimów mieszkających w Warszawie i mających uprawnienia do głosowania w gminie trockiej. Lista z 1 grudnia 1936 roku obejmowała mężczyzn: Izajasza Jutkiewicza, Emila Kobeckiego, Michała Kobeckiego, Szymona Pileckiego, Isaja (Jana) Pileckiego, Mieczysława Sulimowicza i Ananiasza Zajączkowskiego¹³. Warto dodać, że w połowie lat 30. osobą opiekującą się cmentarzem karaimskim w Warszawie był Eugeniusz Nowicki. Był Warszawianinem związanym zapewne z gminą karaimską w Łucku, ponieważ nie umieszczono go na liście uprawnionych do głosowania w Trokach.

Najwięcej wiadomo o życiu i działalności w Warszawie Ananiasza Zajączkowskiego z Trok. Jest wiele opracowań na temat jego osoby, objęcia posady profesora Uniwersytetu Warszawskiego (1934) i prowadzonej pracy naukowej¹⁴. Uczniów Karaimów miał Zajączkowski tylko dwóch, trzech. Grono studentów uczęszczających na seminarium prof. Zajączkowskiego w Uniwersytecie Warszawskim liczyło w latach 1934–1938 roku tylko od czterech do sześciu osób. Wśród nich był tylko jeden Karaim z Halicza: Józef (Mieczek) Sulimowicz¹⁵. Sulimowicz pracował wolno i dokładnie. Pla-

13 A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz...*, s. 169 i in. Imię Sulimowicza podano błędnie, ponieważ nosił on imię Józef. Tylko w gronie warszawskich kolegów nazywano go „Mieczkiem”.

14 Zob. *Polska bibliografia turkologiczna*, oprac. Ö. Emiroğlu, T. Majda, Warszawa 2012, s. 163–171; *Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013, gdzie zamieszczono ważną część korespondencji Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego. Por. J. Tyszkiewicz, *Początki turkologii w Warszawie na tle ówczesnych uwarunkowań: 1923–1934*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, nr 3.

15 A. Sulimowicz, *Polscy turkolodzy Karaimi. Od przedmiotu do podmiotu badań naukowych*, w: *Karaimi*, s. 128–129.

nował ukończyć pracę magisterską i obronić ją na koniec 1939 roku. „Był wytrwałym kolekcjonerem caraimików, bibliofilem i znawcą rękopisów karaimskich”¹⁶. Ta ocena Dubińskiego jest bardzo trafna.

Potwierdza ją relacja koleżanki Sulimowicza, Ireny Kryczyńskiej (Krudowskiej), uczestniczki prac seminarium prof. Zajączkowskiego w latach 1936–1937. Sulimowicz, zwany przez kolegów „Mieczkiem”, mieszkał i uczył się wspólnie ze Stanisławem Kryczyńskim w latach 1936–1937. Wspólnie gromadzili prywatne biblioteczki, kupując i zbierając odbitki autorskie i wybrane numery czasopism poruszających problematykę orientalistyczną, głównie tatarską (Kryczyński) i karaimską (Sulimowicz). Zachował się u Ireny Kryczyńskiej katalog publikacji zgromadzonych przez Stanisława do 1940 roku¹⁷. W katalogu są notatki sporządzone ręką Kryczyńskiego. Zapisał w nich, które publikacje dostał od Sulimowicza albo za które się z nim wymienił. W latach 1938–1939 Stanisław pozostawał w kontakcie z Mieczkiem (Józefem). Kiedy przygotowywał artykuł do czwartego tomu „Rocznika Tatarskiego”, prosił przyjaciela o wskazówki i – zapewne – o polecenie dobrego informatora, mieszkańca Trok, który opowiedziałby mu o miejscowości i tradycjach związanych z dawnym osadnictwem Tatarów w tym mieście od XVI do XVII wieku. Kryczyński pojechał jesienią czy latem 1938 roku do Trok, żeby bliżej poznać ich topografię¹⁸.

Na seminarium turkologiczne prof. Zajączkowskiego w latach 1935–1938 uczęszczali głównie historycy: mgr Jan Reychman i Armand Stefański, skierowani tam przez prof. Wacława Tokarza, oraz Bohdan Baranowski, uczeń prof. Władysława Tomkiewicza. Na zajęcia uczęszczał również Stanisław Szachno-Romanowicz, który był orientalistą. Jego specjalizacja była szeroka – obejmowała semitystykę, arabistykę i turkologię. Szachno-Romanowicz był już doktorem orientalistyki. Najbardziej rzutki i aktywny był wśród nich mgr Reychman, pracujący w redakcji czasopisma

16 A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz...*, s. 239 (aneks).

17 J. Tyszkiewicz, *Zainteresowania i dorobek badawczy Stanisława Kryczyńskiego*, w: *Słowiańszczyzna i dzieje powszechne. Studia ofiarowane Profesorowi Ludwikowi Bazylowowi*, red. L. Jaśkiewicz i in., Warszawa 1985.

18 Tenże, *Uwagi do artykułu o Tatarach w Trokach Stanisława Kryczyńskiego*, „Rocznik Tatarów Polskich” 2023, t. 24.

„Wschód, Orient” wydawanego w Warszawie i związanego z Instytutem Wschodnim¹⁹.

Stanisław Korwin-Piotrowski założył w Warszawie w 1923 roku Towarzystwo Polsko-Azjatyckie, później przekształcone w Instytut Wschodni (1925) i dołączoną następnie do niego Szkołę Wschodoznawczą (1931). Od 1931 roku zreformowany Instytut zaczął pełnić w Warszawie funkcję wyższej szkoły nauk politycznych i studiów językowych²⁰. Prof. Zajączkowski otrzymał drugi etat wykładowcy w Szkole Wschodoznawczej. Wszyscy mężczyźni z seminarium Zajączkowskiego uczęszczali tam na wykłady i kursy językowe; brali też udział w okazjonalnych uroczystościach związanych z działaniem ambasad krajów muzułmańskich i innych państw Wschodu (np. Indii). Łatwiej udawało im się otrzymać „stypendia” (zniżki w opłatach) fundowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Instytut Wschodni kierowany był przez doc. Olgierda Górkę będącego w porozumieniu z dawnymi działaczami politycznymi. Wielu emigrantów z Rosji – głównie przedstawiciele ludów Bliskiego Wschodu: Tatarów kazańskich, Gruzinów, Tatarów krymskich, tzw. Górców (Górali Kaukaskich), i in. – uczestniczyło w ruchu prometejskim. Celem tego ruchu było odzyskanie niezależności przez ludy podbite przez Rosję od XVII do XIX wieku²¹.

W Instytucie Wschodnim od 1928 roku działało, założone przez Korwin-Piotrowskiego, Orientalistyczne Koło Młodych, zrzeszające grupy emigrantów różnego pochodzenia. Było wśród nich kilku Tatarów krymskich, Górali Kaukaskich (np. Inguszetów i Czeczenów), Gruzinów, tzw. Kozaków i innych. Był wśród nich mały klub karaïmski, którym kierował Sulimowicz. Wart podkreślenia jest fakt, że jednym z organizatorów i założycieli Instytutu Wschodniego był Emil Kobecki (1868–1943). Został on poproszony

19 Tenże, *Początki seminarium turkologicznego prof. Ananiasza Zajączkowskiego: 1934–1936*, „Almanach Karaïmski” 2014, t. 3; tenże, *Bohdan Baranowski (1915–1993), archiwista i historyk*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2003, t. 30.

20 Tenże, *Ex Oriente lux. Turkologia w Polsce międzywojennej: 1918–1939. Badacze – środowiska – współpracownicy*, Warszawa 2022, s. 119 i nn.

21 S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971; W. Materski, *Emigranci z Kaukazu w okresie międzywojennym*, w: *Emigracja rosyjska. Losy i idee*, red. R. Bäcker, Z. Karpus, Łódź 2002.

o wykłady w Instytucie. Podczas jednego semestru wygłaszano przeciętnie cztery wykłady. Kobecki referował słuchaczom problematykę historii kontaktów i związków Karaimów z Turcją²².

Wśród wykładowców w Instytucie Wschodnim byli profesorowie uczelni, autorzy monografii poświęconych tematyce bliskowschodniej, działacze i praktycy zajęci handlem międzynarodowym. Kobecki, po ukończeniu gimnazjum w Wilnie, studiował na Wydziale Matematycznym w Uniwersytecie Petersburskim i ukończył go przed 1900 rokiem. Był długoletnim pracownikiem Petersburskiej Izby Obrachunkowej. Po zakończeniu wojny polsko-sowieckiej emigrował do Polski i zamieszkał w Warszawie w 1921 roku. Kiedy wykładał w Instytucie Wschodnim, był wysokim urzędnikiem Najwyższej Izby Kontroli Państwowej Rzeczypospolitej. Przeżył obie rewolucje w Rosji. W 1905 roku i później mógł zetknąć się w Petersburgu z działaczami tatarskimi – nurtów narodowych (Krym, Polska – Litwa – Ukraina) czy paraislamskich. Mógł spotkać się z Tatarami z Wilna (Achmatowiczami, Kryczyńskimi i in.). Jest faktem, że popierał walkę wyzwolenczą narodów turkojęzycznych, uciemżonych przez Rosję²³. Kobecki mieszkał w Warszawie przez całe dwudziestolecie międzywojenne (zmarł w 1943 roku).

Okazjonalna obecność w Warszawie najwyższej osobistości spośród wschodnioeuropejskich Karaimów, hachana hadżiego Serai Szapszała (1873–1961), łączyła się z jego pracą naukową i uczestnictwem w ogólnopolskich zjazdach Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego (po 1926 roku). W latach 1930–1938 Szapszał przyjeżdżał do Archiwum Głównego Akt Dawnych w celu zapoznania się z przechowywanymi tutaj źródłami archiwalnymi. Interesowały go głównie źródła związane z dyplomatycznymi stosunkami turecko-polskimi. W sprawach tych Szapszał korespondował i porozumiewał się osobiście na zjazdach z dr. Szachno-Romanowiczem. Szachno opiekował się od 1930 roku Działem Wschodnim (a więc dyplomatycznymi

22 I.P. Maj, *Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie: 1926–1939*, Warszawa 2007, s. 258–266 (wykaz prelekcji).

23 S. Chazbijewicz, *Ideologie muzułmanów polskich w latach 1918–1939*, „Rocznik Tatarów Polskich” 1993, t. 1; J. Tyszkiewicz, *Z historii Tatarów polskich: 1794–1944*, Pułtusk 1998, s. 83–96.

dokumentami tureckimi, ruskimi, krymskimi i in.), tekstami pisanymi po arabsku, turecku i w innych językach orientalnych. Opisywał oraz klasyfikował dokumenty²⁴.

W rezultacie różne źródła pisane, a także zebrane informacje pozwalają ocenić liczebność stale przebywających w Warszawie – między 1882 a 1914 rokiem – Karaimów na ok. 40–50 osób²⁵. Karaimi byli ruchliwi i liczba ta była z pewnością zmienna w czasie. Warszawska społeczność Karaimów składała się z kupców, urzędników i studentów. Podobnie było także w okresie międzywojennym. Lista siedmiu mężczyzn mieszkających w Warszawie, sporządzona w 1936 roku w Trokach, daje podstawę do oceny liczebności całej grupy na ok. 30 osób.

W życiu codziennym stolicy Karaimi byli trudno uchwytli. Nie założyli odrębnej gminy wyznaniowej, poczuwając się do silnych związków z rodziną i miejscowością urodzenia. Kłopot z dostrzeżeniem ich w różnych wykazach i spisach mieszkańców Warszawy wynika także z posługiwania się przez nich nierzadko polskimi nazwiskami np. Zajączkowski, Nowicki czy Szpakowski. Autor znał rodzinę Łopattów, mieszkającą w Warszawie, a po 1945 roku pod Warszawą. Rodzina ta była katolicka i przed 1939 rokiem przenieśli się z Wilna do Warszawy. Mężczyzna był urzędnikiem. Żona, Jadwiga Łopatto, studiowała na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Być może studiowała w Szkole Nauk Politycznych, gdzie lektorat z języka tureckiego prowadził Szapszał. Należała w Wilnie, w latach ok. 1937–1938, do Studenckiego Koła Turkologicznego działającego na uczelni. Dwukrotnie wyjeżdżała na wycieczki do Turcji organizowane przez Szapszała. W Stambule kupiła różne pamiątki. Pokazywała piszącemu te słowa odlaną z brązu figurkę wielbłąda, ozdobionego wisiorkiem, na łańcuszku z turkusem. Sprzedawca powiedział pani Jadwidze, że „jeśli kupi tę figurkę, to z pewnością odwiedzi jeszcze raz Stambuł”. Niestety wybuchła II wojna światowa. Jadwiga Łopatto nie była Karaimką, ale z pewnością była sympatyczką kultury tureckiej

24 S. Gąsiorowski, *Szapszał Saraja Markowicz (1873–1961)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 47, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2010–2011; J. Tyszkiewicz, *Ex Oriente lux*, s. 99–105; tenże, *Badacze i inni czytelnicy źródeł w Archiwum Głównym Akt Dawnych w II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2022, t. 29.

25 A. Dubiński, *Karaimi i ich cmentarz...*, s. 163.

i Karaimów. Sympatię taką potrafił zaszczepić swoim słuchaczom Szapszał. O środowisku społecznym i kulturalnym międzywojennego Wilna, z którego Karaimi przybywali do Warszawy, pisało kilku autorów²⁶.

Bibliografia

Źródła

Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1920 roku, „Statystyka Polski” 1926, t. 14: *Miasto stołeczne Warszawa. Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013.

Opracowania

- Abkowicz, Mariola, *Działalność gmin karaimskich w Trokach i Wilnie w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Tatarzy i Karaimi w 100-lecie odzyskania niepodległości*, red. P.J. Krzyżanowski, A. Miśkiewicz, B.A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2019, s. 117–129.
- Chazbijewicz, Stefan, *Ideologie muzułmanów polskich w latach 1918–1939*, „Rocznik Tatarów Polskich” 1993, t. 1, s. 15–42.
- Dubiński, Adam, *Karaimi i ich cmentarz w Warszawie*, w: *Karaimi*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2012, s. 145–179.
- Gąsiorowski, Stefan, *Szapszał Saraja Markowicz (1873–1961)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 47: *Szaniawski Józef Kalasanty – Scheliga (Scheliga, Seliga) Franciszek*, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2010–2011, s. 61–64.
- Kołodziejczyk, Arkadiusz, *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i islamu w Polsce w XVII–XX w. W 600-lecie osadnictwa tatarskiego na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Siedlce 1997.
- Landowski, Zbigniew, *Orientaliści i orientalistyka w międzywojennym Wilnie (1920–1939)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2024, nr 2, s. 33–68. <https://doi.org/10.4467/0023589XKHNT.24.014.19819>

26 J. Tyszkiewicz, *Orientalistyczne środowisko w Wilnie: 1919–1939*, „Przegląd Orientalistyczny” 2008, nr 3–4; M. Abkowicz, *Działalność gmin karaimskich w Trokach i Wilnie w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Tatarzy i Karaimi w 100-lecie odzyskania niepodległości*, red. P.J. Krzyżanowski, A. Miśkiewicz, B.A. Orłowska, Gorzów Wielkopolski 2019; J. Tyszkiewicz, *Ex Oriente lux*; Z. Landowski, *Orientaliści i orientalistyka w międzywojennym Wilnie (1920–1939)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2024, nr 2.

- Maj, Ireneusz Piotr, *Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie: 1926–1939*, Warszawa 2007.
- Materski, Wojciech, *Emigranci z Kaukazu w okresie międzywojennym*, w: *Emigracja rosyjska. Losy i idee*, red. R. Bäcker, Z. Karpus, Łódź 2002, s. 361–371.
- Mikulicz, Sergiusz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971.
- Polska bibliografia turkologiczna*, oprac. Ö. Emiroğlu, T. Majda, Warszawa 2012.
- Strzelecki, Edward, *Ludność Warszawy na przełomie XIX i XX w. w świetle liczb*, w: *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie. Praca zbiorowa*, red. S. Tazbir, Warszawa 1961, s. 205–222.
- Sulimowicz, Anna, *Polscy turkolodzy Karaimi. Od przedmiotu do podmiotu badań naukowych*, w: *Karaimi*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2012, s. 118–142.
- Tryjarski, Edward, *Ormianie w Warszawie. Materiały do dziejów*, Kraków 2001.
- Tuszyńska, Agata, *Rosjanie w Warszawie*, Paryż 1990.
- Tyszkiewicz, Jan, *Badacze i inni czytelnicy źródeł w Archiwum Głównym Akt Dawnych w II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2022, t. 29, s. 111–119.
- Tyszkiewicz, Jan, *Bohdan Baranowski (1915–1993), archiwista i historyk*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2003, t. 30, s. 101–110.
- Tyszkiewicz, Jan, *Ex Oriente lux. Turkologia w Polsce międzywojennej: 1918–1939. Badacze – środowiska – współpracownicy*, Warszawa 2022.
- Tyszkiewicz, Jan, *Karaimi litewscy w czasach Witolda i sprawa przywileju datowanego rokiem 1388*, „Studia Źródłoznawcze” 1977, t. 36, s. 45–64.
- Tyszkiewicz, Jan, *Orientalistyczne środowisko w Wilnie: 1919–1939*, „Przegląd Orientalistyczny” 2008, nr 3–4, s. 173–181.
- Tyszkiewicz, Jan, *Początki seminarium turkologicznego prof. Ananiasza Zajczkowskiego: 1934–1936*, „Almanach Karaimski” 2014, t. 3, s. 107–118. <https://doi.org/10.33229/ak.2014.3.10>
- Tyszkiewicz, Jan, *Początki turkologii w Warszawie na tle ówczesnych uwarunkowań: 1923–1934*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, nr 3, s. 7–31.
- Tyszkiewicz, Jan, *Uwagi do artykułu o Tatarach w Trokach Stanisława Kryczyńskiego*, „Rocznik Tatarów Polskich” 2023, t. 24, s. 223–240.
- Tyszkiewicz, Jan, *Z historii Tatarów polskich: 1794–1944*, Pułtusk 1998.
- Tyszkiewicz, Jan, *Zainteresowania i dorobek badawczy Stanisława Kryczyńskiego*, w: *Słowiańszczyzna i dzieje powszechne. Studia ofiarowane Profesorowi Ludwikowi Bazyłowowi*, red. L. Jaśkiewicz i in., Warszawa 1985, s. 363–385.
- Wawrzyńczyk, Alina, *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosją w XVI wieku*, Warszawa 1956.

Zajączkowska-Łopatto, Maria Emilia, *Działalność zawodowa i społeczna Karaimów trockich w Warszawie w XX w.*, w: *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje. Totoriai ir karaimai*, red. T. Bairašauskaitė, Vilnius 2008, s. 299–309.

Zdziechowski, Marian, *Wpływy rosyjskie na duszę polską*, Kraków 1920.